

Sygn. akt V ACa 226/21

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 2 sierpnia 2021 r.

Sąd Apelacyjny w Warszawie V Wydział Cywilny w składzie następującym:

Przewodniczący: Sędzia SA Edyta Jefimko

Protokolant: Gabriela Kaszuba

po rozpoznaniu w dniu 26 lipca 2021 r. w Warszawie

na rozprawie

sprawy z powództwa P. B. i H. G.

przeciwko Parafii (...) p.w. św. J. K. (1) w L.

o nakazanie i zapłatę

na skutek apelacji powodów

od wyroku Sądu Okręgowego Warszawa-Praga w Warszawie

z dnia 4 grudnia 2020 r., sygn. akt II C 790/18

1. oddala apelację,

2. nie obciąża powodów kosztami postępowania apelacyjnego.

SSA Edyta Jefimko

Sygn. akt V ACa 226/21

UZASADNIENIE

P. B. i H. G. wytoczyli przeciwko Parafii (...) p.w. św. J. K. (1) w L. i J. J. powództwo, domagając się:

1) zobowiązania pozwanych do usunięcia na ich koszt trumny z ciałem A. K. z grobu nr (...) na Cmentarzu Parafialnym w L. przy ul. (...). (...), w którym to grobie pochowana jest W. J., w terminie 1 miesiąca od uprawomocnienia się orzeczenia w sprawie i do pochowania A. K. w innym miejscu,

2) umocowania powodów w trybie art. 1049 § 1 k.p.c. do wykonania czynności opisanych w pkt 1 w razie niewykonania przez pozwanych tych czynności w terminie 1 miesiąca od uprawomocnienia się orzeczenia w sprawie i przyznania powodom od pozwanych kwoty 5000 zł potrzebnej do wykonania tych czynności,

3) zobowiązanie pozwanych do usunięcia pionowej płyty nagrobkowej z grobu nr (...) na Cmentarzu Parafialnym w L. zawierającej dopisany napis o treści „A. K. żyła lat (...) zm. (...)” i umieszczenie w jej miejsce takiej samej płyty nagrobkowej, lecz bez w/w napisu oraz o umocowanie powodów do wykonania w/w czynności w razie niewykonania jej przez pozwanych w terminie 1 miesiąca od uprawomocnienia się orzeczenia w sprawie,

4) zasądzenia od pozwanych na rzecz każdego z powodów kwot po 10 000 zł z ustawowymi odsetkami od dnia wydania wyroku do dnia zapłaty, tytułem zadośćuczynienia za naruszenie dóbr osobistych powodów w postaci prawa do spokojnego kultu pamięci o W. J..

Uzasadniając żądanie powodowie wskazali, że w grudniu 2017 r. zorientowali się, iż bez ich zgody w grobie nr (...) na Cmentarzu Parafialnym w L., w którym od 2001 r. pochowana jest W. J. (matka i siostra powodów), pochowana została nieznaną osobą – A. K.. Powodowie ustalili, że J. J. (będący wcześniej mężem W. J.) zawarł z zarządem cmentarza umowę o pochowanie w w/w grobie A. K., która prawdopodobnie była jego konkubina. Powodowie wskazywali, że opisanymi w pozwie działaniami pozwani naruszyli ich dobro osobiste – tzw. prawo do grobu, głęboko urazili powodów, naruszyli spokój spoczynku zmarłej W. J. i zakłócili należyte warunki czci zmarłej i pielęgnacji jej grobu.

Pozwani J. J. i Parafia (...) p.w. św. J. K. (1) w L. domagali się oddalenia powództwa i zasądzenia na ich rzecz zwrotu kosztów postępowania według norm przepisanych.

Wyrokiem z dnia 4 grudnia 2020 r. Sąd Okręgowy Warszawa – Praga w Warszawie oddalił powództwo, odstępując od obciążania powodów kosztami procesu.

Powyższy wyrok Sąd Okręgowy wydał na podstawie następujących ustaleń faktycznych i wniosków:

W. J. zmarła w dniu (...) r., pozostawiając po sobie męża - J. J., syna - P. B. i siostrę – H. G.. W. J. została pochowana na Cmentarzu Parafialnym w L., zarządzanym przez Parafię (...) p.w. św. J. K. (1), w grobie oznaczonym nr (...). Umowę o pochówek W. J. zawarł J. J., uzyskując miejsce na grób (przeznaczony dla dwóch osób), uiścił opłatę za miejsce na grób oraz zamówił w zakładzie pogrzebowym wymurowanie grobu i organizację pochówku. W dokumentacji cmentarza jako osoba opłacająca grób nr (...) w sektorze (...) kwaterze (...) rzędzie (...) odnotowany był J. J.. Krótco po śmierci W. J., powodowie i pozwany J. J. przestali utrzymywać ze sobą kontakty, relacje między powodem a pozwanym były złe, w tym - z powództwa P. B. w 2003 r. toczyło się postępowanie o eksmisję J. J. z lokalu mieszkalnego położonego w L. przy ul. (...).

H. G. i P. B. często i regularnie odwiedzali grób W. J.. Powodowie nie zgłaszali w zarządzie cmentarza swoich danych jako osób bliskich pochowanej W. J. ani zastrzeżenia o konieczności ich zgody na pochowanie w grobie W. J. innej osoby.

J. J. poznał A. K. około 2012 r., a od około 2015 r. ona i pozwany wynajmowali osobne pokoje w mieszkaniu przy ul. (...) w L.. A. K. była dla pozwanego koleżanką, jako współlokatorzy utrzymywali dobre relacje towarzyskie. Po śmierci A. K. J. J. kontaktował się z jej rodziną zamieszkującą w L. (ściśle - z osobą sprawującą pieczę nad niepełnoletnim synem A. K.), a gdy ta osoba przekazała informację o śmierci A. K. innym członkom rodziny - z przybyłymi do L. na pogrzeb jej matką, bratem i siostrą. Gdy okazało się, że rodzina A. K. nie ma środków na sfinansowanie jej pogrzebu w L., ani na transport zwłok celem zorganizowania pogrzebu w rodzinnych stronach i nie wyraża chęci zorganizowania pogrzebu A. K., J. J. zdecydował się na pochowanie A. K. w grobie, w którym pochowana była jego zmarła żona. J. J. uważał, że wyłącznie on może decydować o pochowaniu kolejnej osoby w tym grobie, skoro kilkanaście lat wcześniej wykupił ten grób i drugie miejsce w nim przeznaczone było dla niego. Zarząd cmentarza ani pracownik zakładu pogrzebowego nie pytał pozwanego czy żyją członkowie rodziny W. J. i nie sygnalizował konieczności skonsultowania z nimi zamiaru pochowania w grobie W. J. innej osoby.

J. J. zdecydował się na zorganizowanie pogrzebu dla A. K., gdyż uważał, że pochowanie jej w bezimiennym grobie byłoby zbezczeszczeniem jej pamięci i czuł się do tego zobowiązany z uwagi na wcześniejszą znajomość z nią. Ponieważ nie miał środków finansowych na wykupienie kolejnego grobu, podjął decyzję o „odstąpieniu” przeznaczonego dla siebie miejsca w grobie swojej zmarłej żony, uważał że jego pomoc w organizacji pogrzebu jest konieczna i że musi zachować się „po ludzku”. Pozwany nie przewidywał, że swoją decyzją może wyrządzić przykrość rodzinie zmarłej żony.

Odwiedzając na początku grudnia 2017 r. grób W. J. powodowie zastali wokół niego świeże kwiaty i tabliczkę informującą o śmierci A. K.. Zdarzenie to wywołało szok i zaskoczenie powodów, ponieważ żadne z nich nie znało ani nie słyszało wcześniej o A. K. i uważali, że zmarła W. J. nie życzyłaby sobie być pochowaną obok osoby dla siebie obcej. Powodowie pytali znajomych o A. K., dotarli do nich jedynie plotki, że J. J. i A. K. byli parą oraz że A. K. nadużywała alkoholu. Uważali, że pochowanie konkubiny J. J. obok jego byłej żony bezcześci pamięć po W. J.. Powodowie od 2001 r. liczyli się z tym, że w przyszłości obok W. J. pochowany zostanie J. J. i na pochowanie w tym grobie innej osoby nie wrażliłoby zgody. Powódce i powodowi bardzo przeszkadza świadomość, że w grobie obok W. J. spoczywa obca dla nich i dla niej osoba. Stan ten nasilił się po umieszczeniu na płycie nagrobnej napisu informującego także o pochowaniu A. K., gdyż osoby znające powodów i ich rodzinę wypytywały i wypytyują powodów, kim jest osoba pochowana obok W. J.. Negatywne odczucia powodów są na tyle silne, że P. B. obecnie grób matki odwiedza sporadycznie, a powódka H. G. rozpoczęła terapię psychologiczną z uwagi na rozpoznanie stresowego zapalenia żołądka, które powódka wiąże z sytuacją będącą podstawą sporu.

Pismem z dnia 27 grudnia 2017 r. pełnomocnik H. G. i P. B. zwrócił się do Parafii (...) p.w. św. J. K. (1) w L. o udzielenie wyjaśnień co do tego, w jakich okolicznościach doszło w październiku - listopadzie 2017 r. do pochówku A. K. w grobie uprzednio tam pochowanej W. J., a jeśli zostanie potwierdzone, że pochówek A. K. naruszał prawo do grobu W. J. - do przywrócenia stanu zgodnego z prawem poprzez doprowadzenie do powtórnego pochówku zmarłej A. K. w innym miejscu. Dodatkowo powodowie wezwali o zapobieżenie dokonywania jakichkolwiek zmian na nagrobku W. J. (w szczególności umieszczania na nim trwałych oznaczeń dotyczących osoby A. K.), o przyjęcie do wiadomości i zastrzeżenie w dokumentacji cmentarza, iż prawo do grobu W. J. współposiadają także H. G. i P. B., a także o przekazanie w/w listu J. J., z którym H. G. i P. B. nie mają żadnego kontaktu. W następstwie w/w pisma doszło do spotkania z przedstawicielami Parafii, podczas którego powodowie zostali poinformowani o odmowie ekshumacji A. K.. Pismem z dnia 23 kwietnia 2018 r. powodowie zwrócili się do Kurii (...) (...) - (...) z prośbą o pomoc w przeniesieniu w godny sposób prochów A. K. z grobu W. J. do innego grobu oraz poinformowania ich o okolicznościach pochówku A. K. i przyczynach pominięcia ich zdania przy decyzji o wykorzystaniu grobu W. J. do pochówku w nim innej osoby. W odpowiedzi na powyższe wystąpienie, powodowie uzyskali informację, iż w zarządzie Cmentarza Parafialnego w L. jako osoba uprawniona do murowanego grobu z dwoma niszami pogrzebowymi, w którym pochowana była W. J., od 2001 r. odnotowany był jedynie kupujący J. J. oraz że to J. J. w 2017 r. podjął decyzję o pochowaniu w tym grobie A. K.. Zaznaczono także, że od 2001 r. nikt nie zgłosił do zarządu cmentarza zastrzeżenia odnośnie prawa do grobu ani informacji o członkach rodziny W. J., stąd zarząd cmentarza nie miał wiedzy o istnieniu syna i siostry W. J. i wyraził zgodę na pochowanie A. K. w grobie, w którym uprzednio pochowana była W. J. oraz że decyzja, w sprawie przeniesienia którejkolwiek z osób w tym grobie pochowanych, wymaga zgody wszystkich osób zainteresowanych lub rozstrzygnięcia sądu.

Po pogrzebie A. K. J. J. zlecił i sfinansował wyrycie na płycie nagrobkowej z danymi i wizerunkiem W. J. dodatkowego napisu o treści: „A. K. żyła lat (...) zm. (...)” i wizerunku A. K.. Płyta ta została umieszczona na grobie nr (...) latem 2018 r., w miejsce poprzednio istniejącej płyty zawierającej wyłącznie dane o zmarłej W. J..

Sąd Okręgowy uznał powództwo za bezzasadne w całości.

Powodowie domagali się ochrony dóbr osobistych w postaci kultu pamięci ich matki i żony – W. J.. Jako działanie skutkujące naruszeniem swoich dóbr osobistych przywoływali: odnośnie pozwanego J. J. -organizowanie bez uzyskania ich zgody pochówku A. K. w grobie, w którym była już pochowana W. J., a odnośnie pozwanej Parafii (...) p.w. św. J. K. (1) w L. - wyrażenie zgody na pochówek A. K. w grobie wskazanym przez J. J., bez uprzedniego uzyskania zgody powodów i umożliwienie tym samym J. J. zorganizowanie pochówku A. K..

Niesporne było przy tym, że W. J. w 2001 r. pochowana została na cmentarzu zarządzanym przez pozwaną, że przed jej pochówkiem to wdowiec po zmarłej zawarł umowę z zarządem cmentarza oraz że w 2017 r. - za zgodą pozwanej jako zarządcy cmentarza - pochował w w/w grobie także A. K., która była osobą obcą i dla W. J. i dla powodów, a żaden z pozwanych nie konsultował tej decyzji P. B. i H. G.. Sąd Okręgowy (podzielając w tym zakresie stanowisko

powodów) uznał, że pominięcie prawa powodów do współdecydowania o przeznaczeniu wolnego miejsca w grobie W. J. oznaczało naruszenie ich uprawnienia do kultywowania pamięci po zmarłej, będącego jednym z dóbr osobistych.

Wskazał, że kult pamięci osoby zmarłej pochowanej w danym grobie jest dobrem osobistym, stanowiącym niemajątkowy komponent tzw. prawa do grobu. Samo prawo do grobu ma charakter dwojaki: 1) majątkowy, wynikający z umowy cywilnoprawnej zawartej z zarządem cmentarza, wyrażający się m.in. w obowiązku regulowania opłat, w prawie samodzielnego decydowania o pochowaniu kogoś w pustym grobie czy prawie do odpłatnego zbycia uprawnień do dysponowania pustym grobem. 2) niemajątkowy, wynikający z więzi rodzinnych i stosunku bliskości z osobą zmarłą pochowaną w danym grobie, wyrażający się w prawie okazywania szacunku i uczuć do osoby zmarłej pochowanej w danym grobie, do urządzenia pogrzebu, decydowania o wystroju grobu, składania wieńców, palenia zniczy, porządkowania grobu, decydowaniu czy współdecydowaniu o przeznaczeniu wolnych miejsc w grobie dla pochowania dalszych zmarłych.

Niemajątkowe uprawnienia powstają z chwilą pochowania w danym grobie pierwszej osoby i przysługują wszystkim jej bliskim. W rezultacie osoba, która wybudowała grób na podstawie zawartej przez siebie umowy z zarządem cmentarza i uiściła należną opłatę cmentarną (w rozpoznawanej sprawie - J. J.), z chwilą pochowania pierwszego zmarłego (W. J.), nie mogła już bez porozumienia z powodami jako osobami, o których mowa w art. 10 ust. 1 ustawy z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1947 – dalej powoływanej jako: „ustawa o cmentarzach”) decydować samodzielnie o pochowaniu w tym grobie innych zmarłych. Rozumiane w powyższy sposób uprawnienia powodów do sprawowania kultu zmarłej W. J. zostały naruszone przez pozwanych poprzez pominięcie stanowiska powodów co do pochowania w tym samym grobie zwłok innej osoby i poprzez tzw. „dochowanie A. K.”.

Zatem w ocenie Sądu Okręgowego powodowie wykazali, że doszło do naruszenia ich dóbr osobistych, przy czym wobec domniemania bezprawności naruszenia dóbr osobistych (art. 24 § 1 zd. 2 kc), na pozwanych spoczywał obowiązek wykazania, że ich działanie nie było działaniem bezprawnym.

Pozwany J. J. powoływał się na to, iż samodzielnie decydując o pochowaniu A. K. na „wolnym” miejscu w grobie W. J. działał w obronie uzasadnionego społecznie interesu. Powyższy argument Sąd Okręgowy uznał za słuszny. Zeznania pozwanego oraz świadków wykazały bowiem, że jedynym motywem działania pozwanego była chęć zorganizowania godnego pogrzebu A. K., która była znajomą pozwanego, w sytuacji gdy żaden z członków jej rodziny nie poczuwał się do obowiązku pochowania zmarłej i gdy wydawało się, że A. K. będzie musiała zostać pochowana przez gminę. Pozwany utożsamiał pogrzeb zorganizowany przez gminę - na podstawie art. 17 ust. 1 pkt 15 w zw. z art. 44 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1876 z późn. zm.) - z pogrzebem „niegodnym”, z przysłowiowym pochowaniem w bezimiennym grobie zlokalizowanym przy- cmentarnym płocie i traktował tego rodzaju pogrzeb jako uwłaczający czci A. K. oraz ostateczność zarezerwowaną dla osób, które nie posiadały żadnych bliskich. W ocenie Sądu Okręgowego dążenie do potraktowania zwłok danej osoby z szacunkiem, wyrażającym się w sprawieniu pogrzebu odpowiadającego miejscowym zwyczajom (a takim pogrzebem nie jest, co niesporne, pogrzeb organizowany przez gminę) trzeba ujmować jako działanie w celu ochrony uzasadnionego interesu. W opisywanej przez pozwanego nietypowej sytuacji, tj. uchylania się rodziny od zorganizowania pogrzebu A. K. i wcześniejszego wykupienia przez pozwanego dwumiejscowego grobu, należało uznać za wiarygodne zeznania J. J., iż zastosowane przez siebie rozwiązanie uznał za najprostsze i jedyne możliwe w jego złej sytuacji finansowej. Sąd dał też wiarę pozwanemu co do tego, iż był on przekonany, że decyzji o pochowaniu A. K. w grobie obok W. J. nie musi konsultować z członkami rodziny W. J.. Zasady doświadczenia życiowego przemawiają za tym, że zdecydowana większość społeczeństwa uważa za osobę uprawnioną do decydowania o pochówku wyłącznie osobę, która zawarła umowę o wybudowanie grobu z zarządcą cmentarza i uiściła opłaty z tej umowy wynikające, jako że konstrukcja niemajątkowych uprawnień do grobu i prawa do współdecydowania o pochówku, jako elementu prawa do sprawowania kultu po osobie zmarłej, jest wiedzą dość hermetyczną, dostępną przeważnie jedynie prawnikom specjalizującym się w prawie cywilnym. Jako wiarygodne Sąd Okręgowy uznał też zeznania pozwanego, iż przy załatwianiu formalności pogrzebowych A. K. zarząd cmentarza nie sygnalizował mu istnienia uprawnień bliskich osoby już pochowanej w danym grobie do współdecydowania o pochowaniu w nim kolejnej osoby. Korespondują one bowiem ze stanowiskiem procesowym pozwanej Parafii (...) p.w. św. J. K. (1) w L., wyrażonym w odpowiedzi na

pozew, a sprowadzającym się do utożsamiania osoby zawierającej umowę z zarządem cmentarza z osobą wyłącznie uprawnioną do dysponowania wolnymi miejscami w danym grobie.

Natomiast odnośnie do pozwanej Parafii (...) p.w. św. J. K. (1) w L. Sąd Okręgowy uznał, iż nie zostały wykazane żadne okoliczności uchylające bezprawność działania jej przedstawicieli. Występując jako zarząd cmentarza, pozwana musi być traktowana jako podmiot profesjonalny, zobligowany do podwyższonej staranności oraz do znajomości treści i wykładni przepisów prawa normujących działalność cmentarzy i chowanie zmarłych. W szczególności powinny być jej znane uprawnienia osób bliskich zmarłemu pochowanemu w danym grobie do współdecydowania o pochowaniu w tym grobie kolejnej osoby. Owa wiedza i staranność powinna wyrażać się w tym, iż przy ubieganiu się o zgodę na pochowanie A. K. pozwany J. J. zostałby zapytany o stopień pokrewieństwa A. K. z pochowaną już w tym grobie W. J., o to czy znani są inni członkowie bliskiej rodziny W. J. i poinformowany o konieczności uzyskania ich akceptacji dla pochowania w tym samym grobie zwłok innej osoby. Tego typu działania przez reprezentantów zarządu cmentarza nie zostały podjęte i że pozwany J. J. uzyskał zgodę na pochowanie A. K., co doprowadziło do naruszenia dóbr osobistych powodów.

Naruszenie dóbr osobistych powodów przez pozwaną Parafię (...) p.w. św. J. K. (1) w L. nie uzasadniało jednakże uwzględnienia powództwa poprzez nakazanie ekshumacji trumny z ciałem A. K. i nakazanie usunięcia płyty nagrobkowej z danymi A. K.. Z art. 24 k.c. wynika, że osoba pokrzywdzona naruszeniem dóbr osobistych może żądać, aby osoba, która dopuściła się naruszenia, dopełniła czynności potrzebnych do usunięcia jego skutków. Żądane przez powodów działania nie mogą być, zdaniem Sądu, uznane za odpowiednie dla usunięcia skutków tego naruszenia, zważywszy na ich zbyt daleko idący charakter, oznaczający naruszenie zasady niezakłócania spokoju osób zmarłych, nienaruszalności grobów i szacunku dla zmarłych. Powodowie nie udowodnili istnienia takich szczególnych okoliczności, przemawiających za zastosowaniem żądanych przez nich rozwiązań, a nie innych sposobów usunięcia skutków naruszenia dóbr osobistych (przykładowo - przeprosiny czy żądanie przerobienia płyty i tablicy nagrobnej na dwie osobne, węższe, jednak odnoszące się osobno do każdej z pochowanych). W szczególności nie zostało wykazane, by wspólne pochowanie W. J. z A. K. mogło być odbierane jako uwłaczające lub ośmieszające dla W. J. (ściślej - pamięci po niej), tj. by A. K. była konkubiną J. J., osobą karaną, znaną z nadużywania alkoholu czy niemoralnego prowadzenia się, czy też za życia pozostającą we wrogich relacjach z W. J.. Po drugie - istotne jest, że powodowie już od 2001 r. byli świadomi, że w przyszłości obok W. J. pochowany zostanie J. J., którego oboje uważali za osobę sobie obcą i nie utrzymywali z nim żadnych relacji po śmierci W. J.. Powoływanie się zaś na własne przekonanie (oparte na przypuszczeniu), że W. J. nie chciałaby aby przy niej pochowana była osoba obca, nie tworzy uzasadnienia dla naruszania tabu jakim jest zapewnienie spokoju osobom zmarłym. Sąd Okręgowy podkreślił, że z zeznań obojga powodów wynikało, iż dużą wagę przywiązują oni do opinii otoczenia, akcentując dolegliwości wiążące się z koniecznością udzielania odpowiedzi znajomym o to, kto jest pochowany przy W. J.. Tego rodzaju wstyd także nie stanowi wystarczającego uzasadnienia dla naruszania spokoju zmarłej A. K.. Zdaniem Sądu Okręgowego słusznie pozwani podnosili, że pochowanie A. K. w grobie obok W. J. nie naruszyło prawa powodów do kultywowania pamięci W. J. w żaden inny sposób niż poprzez pominięcie ich prawa współdecydowania o tym pochówku, tj. że powodowie nie są ograniczani w możliwości odwiedzania grobu W. J., pielęgnowania grobu, stawiania kwiatów, palenia zniczy itp. i - skoro rodzina A. K. zamieszkuje na P. i nie była zainteresowana w pochówku A. K. - raczej powodowie nie będą narażeni na spotkanie z bliskimi A. K., a im obcymi osobami, przy tym samym grobie. Trzeba też zaznaczyć, że sytuacja z jaką muszą mierzyć się powodowie, polegająca na pochowaniu obok osoby im bliskiej innej obcej osoby, nie jest wcale sytuacją nadzwyczajną, zważywszy na rosnącą od lat popularność kolumbariów czy już wcześniej funkcjonujące groby masowe, dlatego Sąd Okręgowy uznał za nieuzasadnione żądanie powodów o usunięcie skutków naruszenia prawa do grobu poprzez nakazanie ekshumacji trumny z ciałem A. K. i nakazanie usunięcia płyty nagrobkowej z danymi tej zmarłej.

Brak było również podstaw do uwzględnienia żądania zasądzenia na rzecz powodów zadośćuczynienia, jako że pozwany J. J. z uwagi na brak bezprawności działania nie ponosił odpowiedzialności za naruszenie dóbr osobistych powodów, a pozwanej (...) p.w. św. J. K. (1) w L. nie można przypisać zawinienia, co jest niezbędne do zastosowania art. 448 k.c. Zgromadzony w sprawie materiał dowodowy nie pozwalał na przypisanie pozwanej winy umyślnej ani

niedbalstwa. Powodowie przyznali bowiem, że od chwili śmierci W. J. w 2001 r. nie zadbali o to, by w dokumentacji cmentarza znalazła się informacja o ich istnieniu jako bliskich pochowanej W. J., zastrzegających dla siebie prawo współdecydowania o pochowaniu kolejnej osoby w grobie, ani by w jakikolwiek inny sposób sygnalizowali swoją wolę współdecydowania w tej kwestii. Zaniechanie przeprowadzenia przez zarząd cmentarza swoistego dochodzenia zmierzającego do ustalenia istnienia osób bliskich dla już pochowanej, ich danych personalnych i kontaktowych, by upewnić się czy wyrażają one zgodę na pochowanie kolejnej osoby, jest wyrazem braku skrupulatności, jednak nie osiąga ona postaci rażącego niedbalstwa ani umyślności koniecznych do zasądzenia zadośćuczynienia na podstawie art. 448 k.c.

Wobec bezzasadności powództwa Sąd Okręgowy orzekł o jego oddaleniu, rozstrzygając o kosztach procesu na podstawie art. 102 k.p.c.

Apelację od powyższego wyroku złożyli powodowie, którzy zaskarżyli orzeczenie Sądu Okręgowego w zakresie, w jakim zostało oddalone powództwo przeciwko Parafii (...) p.w. Św. J. K. (1) co do roszczeń o ekshumację i wymianę płyty nagrobkowej oraz upoważnienia powodów do wykonania tych czynności, w razie niewykonania ich przez pozwaną.

Apelacja została oparta na podstawie następujących zarzutów naruszenia:

- 1) art. 24 § 1 k.c., poprzez nieuzasadnione uznanie, jakoby żądanie przeniesienia zmarłej A. K. do innego grobu (ekshumacja) nie było uzasadnionym działaniem potrzebnym do usunięcia skutków naruszenia prawa powodów do grobu W. J.,
- 2) art. 227 k.c. i art. 233 § 1 k.p.c., poprzez nierozpoznanie wniosku dowodowego z pkt 6 petitum pozwu dotyczącego potwierdzenia w urzędowy sposób śmierci J. K. (2), tj. matki A. K., która to okoliczność ma znaczenie dla oceny zasadności żądania ekshumacji A. K..

W oparciu o powyższe zarzuty skarżący wnieśli o:

- 1) zobowiązanie Parafii (...) p.w. Św. J. K. (1) do usunięcia trumny z ciałem A. K. (tj. do ekshumacji A. K.) z grobu nr (...) na Cmentarzu Parafialnym w L. przy ul. (...). Legionów, w którym to grobie pochowana jest W. J., na koszt pozwanej, w terminie 1 miesiąca od uprawomocnienia się orzeczenia w sprawie i do pochowania A. K. w innym miejscu, poza tym grobem,
- 2) orzeczenie stosownie do art. 1049 § 1 k.p.c. o:
  - a) umocowaniu powodów do wykonania czynności opisanych w pkt 1 powyżej na koszt pozwanej, w razie niewykonania przez pozwaną tych czynności w terminie 1 miesiąca od uprawomocnienia się orzeczenia w sprawie,
  - b) przyznaniu powodom od pozwanej kwoty 5.000 zł potrzebnej do wykonania czynności opisanych w pkt 1 powyżej,
  - c) umocowaniu powodów do wykonania czynności opisanych w pkt 1 powyżej na koszt pozwanej, w razie niewykonania przez pozwaną tych czynności w terminie 1 miesiąca od uprawomocnienia się orzeczenia w sprawie,
  - d) przyznaniu powodom od pozwanej kwoty 2.000 zł potrzebnej do wykonania czynności opisanych w pkt 1 powyżej,
- 3) zobowiązanie pozwanej solidarnie do usunięcia pionowej płyty nagrobkowej z grobu W. J. nr (...) na Cmentarzu Parafialnym w L. przy ul. (...). (...) zawierającej dopisany napis o treści: „A. K. ŻYŁA LAT (...) ZM. (...)” i umieszczenie w jej miejsce takiej samej płyty nagrobkowej lecz bez napisu o treści: „A. K. ŻYŁA LAT (...) ZM. (...) r.”,
- 4) zasądzenie od pozwanej na rzecz powodów zwrotu kosztów procesu w obydwu Instancjach, w tym kosztów zastępstwa procesowego według norm przepisanych oraz opłaty skarbowej uiszczonyj od pełnomocnictwa.

nadto wnieśli o:

5) ustalenie w posiadanej przez Sąd Apelacyjny bazie danych faktu i daty śmierci J. K. (2), będącej matką A. K., względnie wystąpienie do Urzędu Stanu Cywilnego w L. ((...)-(...) L., ul. (...)), o wydanie odpisu skróconego aktu zgonu wyżej wymienionej J. K. (2),

6) zobowiązanie pozwanej do udzielenia informacji o miejscu pochówku pozwanego J. J..

Sąd Apelacyjny zważył, co następuje:

Apelacja nie jest zasadna, bowiem wyrok Sądu Okręgowego w zaskarżonej części odpowiada prawu, chociaż z innych przyczyn niż te, które zostały wskazane w jego uzasadnieniu.

W pierwszej kolejności należy stwierdzić, iż wniesienie apelacji od wyroku w zakresie rozstrzygnięcia o oddaleniu powództwa jedynie co do jednego z dwojga pozwanych było dopuszczalne, ponieważ po stronie pozwanej nie zachodziło współuczestnictwo konieczne pomiędzy J. J. i Parafią (...) p.w. św. J. K. (1) w L., a każdy z pozwanych miał indywidualną legitymację procesową do występowania w sprawie po stronie biernej (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 maja 2015 r., III CSK 305/14, Legalis nr 1259807).

Kult pamięci po osobie zmarłej, jako zespół uprawnień składających się na treść prawa do grobu, stanowi samoistne dobro osobiste bliskich zmarłego i przedmiot ochrony prawnej na podstawie art. 23 k.c. i art. 24 § 1 k.c., która obejmuje roszczenia wskazane w art. 24 k.c. i art. 448 k.c.

Ponieważ powodowie, powołując się na naruszenie przez Parafię (...) p.w. św. J. K. (1) w L., (poprzez wyrażenie zgody na pochówek A. K. w grobie wskazanym przez J. J., bez uprzedniego uzyskania zgody powodów i umożliwienie tym samym J. J. zorganizowanie pochówku A. K.), tego dobra osobistego domagali się w oparciu o powyższe przepisy udzielenia im ochrony prawnej, dlatego Sąd Okręgowy w pierwszej kolejności powinien ustalić, czy do naruszenia dóbr osobistych powodów w ogóle doszło. Gdyby bowiem nie potwierdził się sam fakt naruszenia, to zbędne byłoby badanie, czy wynikające z art. 24 § 1 k.c. domniemanie bezprawności zachowania pozwanej zostało obalone.

Sąd I instancji ustalił, że fakt naruszenia dóbr osobistych powodów miał miejsce, a pozwana nie wykazała żadnych okoliczności wyłączających bezprawność jej działania. W jego ocenie pozwana parafia, pełniąc funkcję zarządu cmentarza, jako podmiot profesjonalny, w ocenie Sądu I instancji, powinna znać prawa osób bliskich odnośnie do współdecydowania o pochowaniu w grobie osoby bliskiej kolejnej osoby, dlatego powinna zapytać J. J. o stopień pokrewieństwa A. K. wobec W. J. oraz o to, czy są mu znani inni członkowie rodziny osoby, która została pochowana jako pierwsza w grobie i poinformować go o potrzebie uzyskania ich akceptacji na dokonanie złożenia w tym samym grobie innej osoby. Działań tego typu pozwana nie podjęła, dopuszczając się tym samym poprzez zaniechanie naruszenia dóbr osobistych powodów.

Sąd Apelacyjny nie podziela ustaleń Sądu I instancji, że doszło do naruszenia przez pozwaną dóbr osobistych powodów.

Podstawowym źródłem prawa do grobu jest umowa o pochowanie zwłok, kreowana w oparciu o zasadę swobody umów (art. 353¹ k.c.), zawarta pomiędzy zarządem cmentarza a osobą fizyczną, która nabyła miejsce na cmentarzu, a w dalszej kolejności pomiędzy zarządem cmentarza a osobą uprawnioną do pochowania zwłok. Umowa tego rodzaju jest umową nienazwaną, chociaż w pewnym zakresie jej niezbędne elementy można zrekonstruować na podstawie art. 7 ust. 4 w zw. z art. 10 ustawy o cmentarzach.

W następstwie zawarcia takiej umowy, na podstawie której zarząd cmentarza oddaje osobie zainteresowanej prawo do grobu, powstaje stosunek cywilnoprawny określany mianem - tzw. prawa do grobu, który w relacji zarząd cmentarza i uprawniony jest stosunkiem obligacyjnym (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 7 grudnia 1970 r., III CZP 75/70, OSNC 1971/7-8/127). W stosunku tym przenikają się elementy osobiste i majątkowe. Wykreowane w wyniku zawarcia

takiej umowy prawo do grobu jest prawem bezwzględny wobec osób trzecich, pozostających poza stosunkiem prawnym z zarządem cmentarza. Jest to stosunek skuteczny erga omnes w tym znaczeniu, że na wszystkich ciąży obowiązek powstrzymania się od ingerencji w sferę tego prawa.

Z chwilą pochowania w grobie zwłok ludzkich, pierwotnie mające majątkowy charakter uprawnienie do dysponowania grobem zmienia się i na plan pierwszy wysuwa się aspekt niemajątkowy tego prawa. Powstają samodzielne i niezależne od siebie prawa każdej osoby bliskiej zmarłego do kultywowania jego pamięci. Wyłączają one skutecznie samodzielne uprawnienie osoby pierwotnie majątkowo uprawnionej do dysponowania miejscem pochówku. Ustępuje ono prawom osobistym osób bliskich zmarłego, wykluczając możliwość zadysponowania prawem do kolejnego pochówku bez ich zgody (por. wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 22 września 2009 r., I ACa 573/09, POSAG 2011/1/3-12).

Prawo do grobu przysługuje od tej chwili (pochowania pierwszych zwłok) wszystkim osobom bliskim zmarłego, przy czym każda z tych osób jest współuprawniona i ma z pozostałymi współuprawnionymi równe prawa.

Oznacza to, że w polskim systemie prawnym prawo do grobu wynika ze stosunku cywilnoprawnego, jakim jest stosunek wykreowany przez zawarcie umowy o wykupienie miejsca na cmentarzu, jednak na powstanie tego prawa mogą wpływać także inne czynności, w szczególności pochowanie w grobie ciała osoby zmarłej. Czynność pochowania ma istotny wpływ na treść prawa do grobu, bowiem powoduje że obok dotychczasowego uprawnionego (strony umowy) pojawiają się inne osoby uprawnione, na których rzecz powstało osobiste prawo kultywowania pamięci pochowanego zmarłego. Nie świadczy to jednak o tym, że osoby te stają się stroną umowy zawartej z zarządem cmentarza, ponieważ należy pamiętać, że zgodnie z art. 56 k.c. umowa wywołuje nie tylko skutki w niej wyrażone, ale także wynikające z ustawy, zasad współżycia społecznego i ustalonych zwyczajów.

Umowa zawarta z zarządem cmentarza o pochowanie zwłok wiąże jedynie umawiające się strony, dlatego zarząd nie ma obowiązku informowania osób, którym w związku z pochowaniem ciała w grobie przysługuje dobro osobiste w postaci kultu pamięci osoby zmarłej, że zawarł umowę o pochowaniu w grobie kolejnej osoby zmarłej, przy czym pochowanie zwłok osoby trzeciej bez zgody osoby współuprawnionej stanowi naruszenie tego prawa, nawet wówczas gdy pochówku dokonano na podstawie umowy zawartej z zarządem cmentarza przez osobę uprawnioną do pochowania zwłok (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 7 listopada 2002 r., II CKN 980/00, OSNC 2004/3/42 i z dnia 17 lutego 2016 r., III CSK 84/15, LEX nr 1992040).

Samo zawarcie umowy z zarządem cmentarza, jak stwierdził Sąd Najwyższy w uzasadnieniu wyroku z dnia 7 listopada 2002 r., II CKN 980/00, OSNC 2004/3/42 nie narusza sfery indywidualnej światła odczuć osoby, która sprawuje kult osoby bliskiej, zmarłej wcześniej. Dopiero skutek realizacji drugiej umowy może dojść do naruszenia kultu pamięci osoby zmarłej, jednak realizacja takiej umowy nie należy do zarządu cmentarza.

Odpowiedzialność za naruszenie dóbr osobistych jest odpowiedzialnością z tytułu czynu niedozwolonego. Art. 416 k.c. w zw. z art. 415 k.c. nie określa bliżej zachowania sprawczego, które powoduje odpowiedzialność deliktową. Przyjmując, że jest to odpowiedzialność związana z działalnością człowieka, zachowanie to może przybrać postać działania lub zaniechania. W przypadku zaniechania jego bezprawność występuje wówczas, gdy istniał nakaz działania (współdziałania), zakaz zaniechania, czy też zakaz spowodowania skutku, jaki przez zaniechanie może być spowodowany (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 lutego 2003 r., V CKN 1681/00, Lex nr 121742).

Zatem o zaniechaniu pozwanej, jako zdarzeniu stanowiącym źródło jej odpowiedzialności ex delicto, można byłoby mówić, gdyby przepisy obowiązującego prawa nakładały na zarząd cmentarza nakaz działania lub zakaz zaniechania w zakresie zapewnienia wykonania przez powodów uprawnienia do współdecydowania o pochowaniu w grobie kolejnej osoby (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 czerwca 2017 r., IV CKN 104/17, OSNC 2018/3/35).

Przepisy ustawy z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych nie przewidują dla zarządu cmentarza powinności ustalania kręgu osób współuprawnionych do rozporządzenia miejscem pochówku, w szczególności nie obciąża go obowiązek powiadomienia współuprawnionych o zamiarze zawarcia kolejnej umowy o pochowanie w

danym grobie innego zmarłego. Gdyby ustawodawca nałożył na zarząd cmentarza obowiązek, aby przed zawarciem kolejnej umowy o pochowanie zwłok, miał badać i ustalać krąg osób współuprawnionych do wyrażenia zgody na pochowanie kolejnego zmarłego, to obowiązek taki wyraziłby w przepisach prawa, ponadto przyznałby instrumenty prawne, pozwalające na jego skuteczną realizację. Ustawa o cmentarzach i chowaniu zmarłych regulacji tego typu nie zawiera.

Zatem nie można w okolicznościach sprawy mówić o sprzeczności zaniechania, (nieskierowania przez zarząd cmentarza do J. J., zapytania o stopień pokrewieństwa A. K. wobec W. J. oraz o to, czy są mu znani inni członkowie rodziny osoby, która została pochowana jako pierwsza w grobie i niepoinformowania go o potrzebie uzyskania ich akceptacji na dokonanie złożenia w tym samym grobie innej osoby), z porządkiem prawnym.

Natomiast co do braku zgodności, wskazanego przez Sąd I instancji w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku, zaniechania z zasadami współżycia społecznego to istotnie, przyjmuje się, że źródłem obowiązku uchronienia przed szkodą drugiego są też zasady współżycia społecznego. Jest to wynikiem uznania, że każda osoba, która znajduje się „u źródła niebezpieczeństwa albo ma nad nim nadzór”, jest zobowiązana przedsięwziąć odpowiednie środki, jakich można rozsądnie oczekiwać w celu zapobieżenia szkodzie jakiej mogą doznać osoby, które weszły lub mogą wejść w kontakt z potencjalnym źródłem niebezpieczeństwa (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 lutego 2013 r., II CNP 50/12, Lex nr 1314379).

Ponieważ powodowie nie ujawnili przed zarządem cmentarza swoich uprawnień do współdecydowania o pochowaniu w grobie W. J. innej osoby zmarłej, to nie mogli co do zasady rozsądnie oczekiwać, iż pozwana podejmie działania zapobiegające naruszeniu ich prawa do sprawowania kultu pamięci osoby zmarłej, wskutek realizacji przez J. J. drugiej umowy o pochowanie w grobie A. K..

W tej sytuacji nie można było, jak to uczynił Sąd Okręgowy, przypisać pozwanej, że dopuściła się czynu niedozwolonego mającego postać zaniechania. Wobec niewykazania, iż doszło do naruszenia dóbr osobistych powodów w wyniku czynu niedozwolonego, powództwo słusznie zostało oddalone, przy czym zbędne stało się badanie kwestii, czy zachodziły kontratypy bezprawności zaniechania pozwanego zarządu cmentarza.

Dla rozstrzygnięcia sprawy nie miały również istotnego (w rozumieniu art. 227 k.p.c.) znaczenia okoliczności dotyczące daty śmierci J. K. (2), będącej matką A. K. oraz miejsca pochówku pozwanego J. J.. Ustalanie tych okoliczności przez Sąd Apelacyjny było niecelowe.

Z uwagi na powyższe Sąd Apelacyjny na podstawie art. 385 k.p.c. oddalił apelację jako bezzasadną.

O kosztach postępowania za II instancję rozstrzygnięcie zapadło w oparciu o art. 102 k.p.c. W okolicznościach rozpoznawanej sprawy, mając na uwadze rodzaj dochodzonego roszczenia, cel działania powodów (ochrona kultu pamięci osoby zmarłej), co do zasady zasługujący na społeczną aprobatę oraz subiektywne przekonanie skarżących o zasadności roszczenia, Sąd Apelacyjny uznał, że obciążenie P. B. i H. G. obowiązkiem zwrotu pozwanej kosztów postępowania naruszyłoby zasady słuszności. Powodowie mogli być subiektywnie przekonani o zasadności dochodzonych roszczeń, bowiem pochowanie w grobie ich matki i siostry bez ich zgody przez J. J. A. K. naruszyło ich dobra osobiste, za co jednak pozwana nie ponosi odpowiedzialności. Pomimo oddalenia apelacji Sąd II instancji nie podzielił koncepcji rozstrzygnięcia tej sprawy przez Sąd Okręgowy, co ma znaczenie w kontekście oceny celowości wszczęcia postępowania apelacyjnego.

SSA Edyta Jefimko